

Всеч[еснішому] дух[овенств]у – М[ир і бл[агословення]!

В XV-ту річницю смерті митр[ополита] А[ндрея] хочемо дещо описати Вам чи радше пригадати про святе, богоугодне життя і подвиги Вел[икого] Покійника.

1. Вступ.

Давати основну оцінку життя і творчості Пок[ійного] Ш[ептицького] А[ндрея] ще, мабуть, передчасно, – заблизька перспектива часу, щоби можна поставити Його особу на належному місці і вмістити її в рамцях історії наших століть. Все-таки можна зважитись вже на спробу [дати оцінку] його життя і діяльності, як м[итрополит]а і народного діяча. Одно можна нині без застережень ствердити, що він був найвизначнішою людиною свого віку на Україні! М[итрополит] А[ндрей] мав незвичайно великі духовні спосібності, можна без пересади сказати геніальні, яких він не міг розвинути і здійснити в добі упадку і поневолення нашого народу поляками і царською Росією. З дому виніс він найкраще виховання і задля заможності не потребував тратити сил на роздобуття матеріальних і духовних середників, щоби здобути собі найвище формування. Так він досягнув три докторати: філософії, права і теології, – на той час велика рідкість! Водночас воно піднесло Його високо – і то зразу – в очах всього громадянства. При цьому М[итрополит] виніс з дому знання всіх європейських мов (крім української, польської й російської, ще [й] французької, німецької, англійської, італійської, еспанської, а в гімназії і на університеті – латинської, грецької, старослов[']янської і староеврейської). Вкінці, на становищі м[итрополита], він мав можливість розвинути найширшу діяльність. А в тодішніх умовах і загалом впродовж минулих століть м[итрополит] уважався найвищою особою на Україні, а в княжих часах – найвпливовішою, після князя, людиною в державі. Раз навіть вже як василіянський чернець він мав сказати, що на становищі м[итрополи]та можна ще найбільше зробити. А все ж таки в своїй скромності при кінці життя вчинив перед семінаристами такий висказ: “Я думав, що в житті багато доконаю, а я нічого не вчинив”. Висказ свідчить наглядно, які великанські носив він в собі пляни і програми, коли його гігантські подвиги казались йому нічим. Його праведне життя і відданість Церкві спонукали св. Отця так вчасно розпочати його канонізацію.

2. Батьки і молодечий вік.

М[итрополит] А[ндрей] походив з Прилбич біля Судової Вишні, [що знаходиться] недалеко [від] Львова. Там були родинні добра графів Ш[ептицьк]их, там він прийшов на світ [у] 1865 р[оці], там і був охрещений іменем Роман-Александр, там він провів свої перші молодечі літа. Батьки його були заможні і походили з графського роду. Батько – гр[аф] Іван був водночас і послом до Австрійського парламента. Його предки-шляхтичі були відомі вже в давній історії України, а графами стали вони за Австрії (родинне дерево була випрацювала жена Льва, брата Андрея, гр[афиня] Шембек, але воно, мабуть згинуло в часі війни). Батько, граф Іван, був добрим економістом і мав [у власності] кілька сіл. Цю прикмету господарності і ошадності одідичили і його діти. При цьому любив він історію, збирав старовинні пам'ятки, передусім свого роду, і передав це замилювання своєму синові Романові-Александрові. В прилбицькій палаті висіли портрети славних антенатів роду, [як]і мимоволі впроваджували дітей Графа Івана в своє українське з свого роду минуле. Гр[аф] Іван був спольщеним українцем (русином), як [і] його діди за шляхоцької Польщі. Одначе він в душі почував себе завжди русином і цей руський дух вітав в домі Ш[ептицьких]. Мати, гр[афиня] Софія, була дочкою гр[афа] Фредро – найбільшого польського комедіописателя. Сама вона була глибоко релігійною людиною, талановитою маляркою і писателькою. Вийшов навіть один том її оповідань з критичним вступом Стан[іслава] гр[афа] Тарнавського, проф[есора] польської і слав[янської] літератури на Краківському університеті. Цю глибоку релігійність вщепила вона в душі своїх дітей, зокрема Романа, вже замолоду. Вона і навчила його малярства. Богдан Лепкий твердив, що Роман вчився також в Матейка, хоч поки що це остало неперевірено. Двір Фредра стояв колись у Львові, [по]бік старого Університету, [пізніше він] був розібраний, і на тому місці [позістав] здвигнений пам'ятник великому польському письменникові Фредрові в сидячій позі. З гр[афом] Іваном, як писала вона в своєму листі до улюбленої сусідки-приятельки, запізналася на одному балі, і він подобався їй своєю серйозністю і повагою, на що, звичайно, молодята рідко звертають увагу. Вона описала була прегарно свій приїзд до Прилбич з мужем із Львова, свого родинного дому після весілля і шлюбу. Шептицькі жили щасливо і богобоязно та привели на світ 6-ох синів. Першим був Юрій, дуже спосібний, що помер в розквіті життя, як студент, [захворівши] на простуду. Другим з черги був Роман-Александр, третим – Александр, дідич в Лабуні на Волині, що, арештований німцями, помер на удар серця (грудну жабу) внаслідок знущань Гестапо. Він почував себе українцем, хоч слабо володів українською мовою. Загалом українські симпатії в родині брали верх задля української свідомості Романа-Андрея. Четвертим був Станислав, пізнійший австрійський і польський генерал, що навіть уможливив був обняття Луцької єпархії єп. Йосифові Боцянові. Він був тоді в часі Першої світової війни головнокомандуючим на волинському відтинкові. П'ятим сином був Казимир, пізнійший архимандрит Студитів, Климентий. Шостий був Лев, що господарив в Прилбичах і загинув з женою в 1939 р[оці]. В родині царила благородна толеранція.

Вертаючи до Романа, матір Софія, тішилася, що малий синок скоро навчився сам

відмовляти коронку-чотки і щоденні молитви. А дома вона запровадила спільні молитви, і цей звичай, пізніше як митр[ополит], Роман-Андрей поручав в пастирських посланнях всім християнським родинам як незвичайно впливовий чинник релігійності, виховання і вдержання християнського духа в основній клітині Христової Церкви. Як хлопчина, писав по-французьки листа до матері, якщо вона перебувала поза Прилбичами. Цікавий був перший діточий почерк письма в Романа, а матір поучувала його, щоби він не робив граматичних похибок і був слухняний. Малий Роман любив їздити на малому коникові-куцикові, ходити на лови і купатись.

Батьки спочатку держали учителя для синів в Прилбичах, і при кінці року вони [сини] їздили здавати іспити до польської гімназії у Львові. Один з учителів оповідав, що Роман, а очевидно і інші браття, приходив з батьком подякувати екзамінаторам і директорові. Його успіхи були завжди відзначаючі. Загалом, усі сини були незвичайно спосібні.

У вищих клясах гімназії батьки рішили винаймати дім у Кракові, [щоби] і матері [могли] осісти там з синами. Вони ходили до аристократичної гімназії св. Анни. Краків уважався тоді осередком науки і мистецтва. Там був осідок польської Академії наук і мистецтв, далекої від польсько-українських політичних неспокоїв і заворушень та загалом антагонізму і шовінізму, від якого батьки берегли свій дім. При тому ніде – ні в батька, ні в матері – нема найменшого натяку на негодування і невдоволення [стосовно того], що син Роман взяв виразніший український напрям. Як згадано, батько Іван любив збирати старинні пам'ятки, портрети, рукописи, одежі, [тож] і Роман за прикладом батька став бібліофілом – збирав книжки і підписував їх своїм іменем по-українськи, хоч дім був ведений по-польськи чи радше по-французьки. На стінах Прилбицької палати висіли портрети давніх митрополитів – Льва, Атаназія і інших предків. Між ними був і один Ш[ептицький] польський, латинського обряду, єпископом в Плоцьку. Варлаам був архимандритом Унівським. Загалом, майже в кожному поколінні Ш[ептицьких] були монахи і церковні єрархи. Між батьками і синами велися нераз гарячі дискусії на церковні і народні теми, передусім про історичні польські і українські події. Очевидно портрети своїх предків ставили Романові перед очі його майбутній життєвий ідеал, накреслювали шлях та помагали йому зорієнтуватися в дуже вчасній молодості в національній свідомості і своїй приналежності до української нації. Матір знала польську, українську, німецьку, французьку і англійську мову і ними розмовляла з синами для вправи. Вона намалювала образ Серця Христового, украсила його своїми брилянтами і дорогоцінностями та віддала його до костела сусідного села, як свою жертву. Як письменниця, вона описала молодість Романа аж до [часу] вступлення до монастиря. В своєму нарисі вона описала, підкреслюючи глибоку побожність сина, [його] дитинні літа, гімназійну науку, часи в Кракові, подорож до Італії, спроби вступлення до монастиря, його довгу молитву при гробі св. Антонія в Падуї, про авдієнцію свою з дітьми в Папи Льва ХШ, початок військової служби, недугу шкарлятини, вступлення до оо. Василіян, грудну недугу і лікування в Закопаному. Коли діти часом нездужали, пустували, не хотіли вчитися, вона відмовляла тоді Богородице Діво [Zdrowaśki], що, очевидно, мало великий,

достатній вплив на синів, бо вони не хотіли робити люблячій матері прикростей. Вона описувала і свята, [які організовувала], бо щорічно старалася чимсь оригінальним зазначити і записати їх в найкращій пам'яті дітей. До дому Ш[ептицьких] заїздили до Прилбич і в Кракові, як приятелі і духовники оо. Ісусовці, тодішні визначні вчені і місіонарі, як о. Моравський і інші. Вони піддержували релігійне життя родини і незаметно ним керували. До Прилбич приїжджали з відвідинами сусіди – українські і польські діячі, єпископи, між іншим і кардинал Пузина. З нагоди посвячення нової палати Матір написала в описі знаменні слова, що нехай би новий дім радше запався, якщо б у ньому мав творитися – не дай, Боже, – якийсь гріх!

III. Студії і подорожі.

В Краківській гімназії св. Анни Роман здав матуру з відзначенням і в кожній дисципліні виказував небуденні спосібності. Після того він хотів вступити до монастиря оо. Василіян, але батько спротивився. Він хотів, щоби син вперед розглянувся в світі і з широким знанням і більшим досвідом вибрав собі життя в духовному стані. Тоді Роман записався на юридичний факультет в Бресляв і всюди виступав як русин (Ruthene). Студіючи право він щосеместра вписував богословські виклади і, може, більше цікавився теологією, ніж правом. В тому часі він заприятелював передусім з професором канонічного права [Ляммером], що в часі, коли Митрополит Андрей сидів у Курській тюрмі, присвятив йому дуже теплу згадку на викладах і то з сльозами в очах. (Вона була печатана і в "Ниві".) Право почав Роман студіювати після початої невдалої військової служби, як Einjähriger-Freiwilliger в Кракові. Він мешкав дома, а на військові справи ходив до касарні. Матір описала тодішню родинну трагедію чи радше його несповна двомісячну військову службу. Раз рано вернув Роман вчасно з касарні блідий і на порозі зімлів та упав. Матір зайнялася зімлілим. Припадково прийшов і о. Ісусовець та почувши, що сталося, здивувався дуже, бо Роман був того рана на його Службі Божій, причащався і відійшов здоровий. Лікар сконстатував шкарлятину, на яку хорували всі діти, і щастя, коли вона захоплювала їх в діточому віці – тоді перебіг був легкий. В пізніших молодечих літах, як от з Романом, [подібний] випадок був важкий, тягнувся довгий час і полишив по собі прикрі наслідки, недугу ноги і легенів. Так скінчилася його військова служба і кар'єра, кругом якої повстало багато видуманих легенд та клевет, і то без найменших основ, як от що він був генералом, провадив гуляще життя, бавився в кінні перегони і тим подібне. Злобні люди чули, що один брат його кінчив військову Академію у Відні, був генералом і, злучивши це з своїми клеветливими припущеннями, нападали пізнішого мит[рополит]а в пресі, на що він, одначе, зовсім не реагував і ніколи перед оцими очерненнями не боронився. Прийшовши до здоров'я, як сказано, Роман став студіювати право. В часі фєрїй він їздив до Італії, [де] познайомився з римськими умовинами, італійськими краєвидами і містами, головно з мистецтвом. В одному своєму спомині він сам описував, як захоплювався венецькими мадоннами, що піддержували його в доброму настрою, бо матір перебувала тоді недужа в Італії на лікуванні. Матір описала рівнож свою гостину в сина у Венеції незвичайно поетично і тепло. Вже тоді Роман мав сказати їй, що не бажав

би мати її при своїй смерті, бо вимолював собі ласку мучеництва за віру. Рівнож великої ваги була його друга подорож, але на Україну і по Росії. Батько бажав собі навіть цього, щоби син пізнав добре терен майбутньої своєї праці. Матір була занепокоєна його здоров'ям, на якому він занепадав час від часу, і тому Роман відписував був раз з Києва і успокоював матір: “Je ne tousse pas? Я не кашляю”, – натякаючи на грудну недугу, що загніздилася була вже після шкарлятини. В часі тої подорожі він познайомився з своїми кривними в Росії, а через них – з усіма умовинами царських часів з князівськими і графськими російськими родами, з видними українськими і російськими діячами, між іншим – з професором Антоновичем – в Києві головним представником української свідомості і українського руху на Україні. Тоді також нав'язав він зносини і приязнь з філософом Володимиром Соловйовим, сином визначного, другого по Карамзині російського історика. Володимир був великим прихильником з'єдинення Церков і часто бував в архієпископа Штроссмайєра в Боснії, визначного прихильника унійної акції. Приязнь з Володимиром Соловйовим тривала аж до його смерті і виявлялася в сердечних обопільних дуже змістовних листах. В тому часі він звидів Київ, Москву, Петербург і інші міста, і що найважніше, познайомився особисто з усіма прихильниками Церковної Єдності в Росії і з єрархами латинського обряду та їхнім тодішнім духовенством.

IV. Чернечий стан.

Скінчивши право, він не покинув своєї давньої думки про монастир і прохав батька знову о дозвіл, якого він вже тоді не відказав молодому докторові прав. Зворушливими словами матір описала знову родинну подію, прощання з найстаршим сином, що, йдучи за Христовим зазивом, покидав їх на завсїгди. Роман написав довгу молитву до Матері Божої, і в ній, між іншим, кликав словами Псалмопівця: “Не нам, Господи, не нам, але Імені Твоєму дай славу”, – щоби Він завжди покликáв з їх роду священників і ченців. Всі вдома клякнули, батьки і діти, і відмовили молитву: “Под Твою милость”, – Роман попрощався з усіма домашніми. Самі батьки відвезли сина до Добромиля на новіціят, а опісля їздили на облечини. Після того батько мав плакати і говорити: “Нема мого Ромтуха, а є тільки брат Андрей” – монаше ім'я сина. Отці Василіяни не могли знайти між святими відповідного імені, що зачиналося би від Р. – по східному звичаєві, тому взяли від другого, Александра, – Андрей. Це без сумніву було провіденціональне, що вибір імені впав на первозванного апостола і просвітителя України! Що батько тужив – то зрозуміла річ, бо вступлення сина графського роду до монастиря було в наших тодішніх умовинах нечуване. А прив'язання до сина було велике! Навпаки, з опису матері видно, що вона радо віддала сина на службу Богові і їй незвичайно подобався син в монашому каптурі. Обряд постриження робив на батьків величезне вражіння – це представляло смерть сина для світу. Брат Андрей почував себе в монастирі дуже добре і настоятелі були рівнож незвичайно задоволені з нього. Але важке життя, вставання рано, чування ніччю, умова і фізична праця підірвали здоров'я і так не дуже здорового молодого монаха. Він заслаб на легені і дістав вибух крові. Недуга була поважна, і батьки забрали недужого

сина домів, до Прилбич, і він боровся там між життям і смертю. Біля ліжка хворого поставили кілька зрізаних молодих смерек, щоби чатиною відсвіжувати повітря в кімнаті. Батьки, ходячи, відмовляли чотки за здоров'я сина. І справді синові полегшало і він виїхав з матір'ю на дальше лікування до Закопаного. Мати була біля нього, і коли здоров'я покращало, вона замовила татранського різьбаря, що вчив брата Андрея різьбарства. Це, очевидно, вбивало нудьгу і піддержувало сили. Пізніше, як мит[рополит], він не раз згадував в розмові татранські краєвиди, татранського півця Сабалу і лікаря, що розголисили славу Закопаного як лікувальної станції на грудні недуги. Відзискавши здоров'я, він став продовжувати філософічні і богословські студії в Кракові в оо. Ісусовців, бо вони тоді переводили реформу оо. Василіян. Святив його на священика еп[ископ] [Пелеш](#), перемиський владика. Отець Андрей займав різні пости в монастирі – магістра новиків, професора моральної [богословії] і ігумена монастиря у Львові. При тому, у вільних хвиликах він перекладав твори св. Василія Великого із грецького оригіналу, бо до грецької мови мав велике замилювання вже в гімназії і в часі новіціату і чернечих студій писав до своїх товаришів листи по-грецьки. Передусім бачну увагу звернув о. А[ндрей] на проповіді і на місії, які з іншими отцями робив по різних занедбаних парохіях. Для оживлення християнського життя, він заложив місячник “Місіонар”, що довгі роки тішився великою популярністю в народі і віддав великі услуги Католицькій Церкві. В “Місіонарі” на Західній Україні м[итрополит] А[ндрей] поміщував свої проповіді і статті дуже популярного змісту, писані з великим таланом. Він читав проповіді відступника Наумовича і дуже болів над тим, що він відпав від кат[олицької] віри, може, подекуди із сторонньої вини. Впрочім, свого грішного кроку гірко жалував пізніше і сам Наумович. Він відомий був з процесу в Гниличках. Як львівський Ігумен провадив о. А[ндрей] широку душпастирську працю і познайомився основно з львівським середовищем. Вже тоді він був рішучим противником угоди з поляками і відраджував її кард[иналові] Сильвестрові, що під напором Відня хотів погодити українців з поляками. Але угода могла бути тоді тільки дуже поверховна. Як ігумен, був він тоді дуже популярний, [само] тоді і став [він] Станиславівським єпископом. Умер кард[инал] Сильвестер Сембратович, єпископ Куїловський перейшов з Станиславова на митрополита до Львова, а Станиславівським єпископом став о. ігумен Андрей. Він відмовлявся від єпископства, вказуючи [на] свої недуги та слабе здоров'я і писав в тій справі до свого кривого кард[инала] Ледоховського, префекта Конгрегації Пропаганди Віри, під якої юрисдикцію підлягала і наша Церква. Кардинал мав тоді величезний вплив в Римі. О. Андрей одержав коротку відповідь, щоби він лишив цю справу Богові і Апостольському Престолові і ждав рішення. Остаточно Цісар Франц-Йосиф іменував його на предложення папи єпископом в Станиславові.

V. Станиславівське єпископство.

Станиславівське єпископство утворив св. Отець на предложення кард[инала] Сильвестра Сембратовича, що хотів відбутися провінційний Синод, а двох єпархій було замало. Треба було третьої, щоби була можлива більшість голосів. В тій цілі він виділив

частину розлогої Галицької митрополії, а саме під[карпатські] і карпатські деканати, найдалше віддалені від Львова. Першим єпископом був відомий наш вчений, історик Церкви [Юліян Пелеш](#). Його наслідником, коли він перейшов до Перемишля, став о. Юліян Сас Куїловський, українець, але бувший польський повстанець, що спасся утечею до Парижа; і там з кількома українцями, також пізнішими священиками, він укінчив філософічні і теологічні студії в монастирі оо. Сульпіціанів в Парижі. Він володів, отже, добре французькою мовою, якою говорила уся тодішня польська аристократія. Третім був Андрей Ш[ептицький]. Єп[ископ] Куїловський був перенесений до Львова на митрополита. Після єпископа Андрея станиславівським єпископом був назначений о. д[октор] Григорій Хомишин, то, як сам заявив, став ним завдяки митр[ополитові] Андрееві. Єп[ископ] Юліян Сас Куїловський був мало активний, тому оставив багато праці для свого наслідника. Єп[ископ] А[ндрей] видав найперше послання до духовенства і вірних епархій і виявив свої задушевні бажання. Опісля упорядкував справи капітули, як своєї найближчої помічниці. Одним з дальших чинів була візитація епархій. Він перевів канонічну візитацію передусім Гуцульщини і оставив там по собі якнайкращі спомини. Багато легенд про молодого, високого ростом єпископа створили гуцули і оповідають [їх] собі ще по нинішній день. Він написав опісля, як вислід своїх відвідин, окреме Пастирське посланіє до гуцулів, і то на гуцульському наріді. На тодішній час то була велика і нечувана новість! Вправді посланія писались тоді вже на народній мові, але ще таки побутовало т. зв. “язичіє”. Владика виступив в Посланію проти пороків, що загніздилися були в горах, при всій їх красі, зокрема проти блудства, розпусти і забобонів. Дальше спровадив єпископ маляра Макаревича і казав [йому] вималювати катедру у візантійському стилі, що сталося в Станиславові великою атракцією. В часі візитації він сам часто сповідався, щоби заохотити до сповіді і священиків, і вірних. Маючи зібрану вже велику бібліотеку, він передав її капітулі, думаючи тим створити в Станиславові науковий осередок. Тоді також поробив приготування для створення Дух[овної] Семінарії в Станиславові. За один рік свого владіцтва м[итрополит] А[ндрей] зумів з'єднати собі священиків і вірних і позбавити їх упередження до своєї особи, як здогадного польського насланця, що прийшов польщити українців. Водночас він піддержував зв'язки з свояками, князями Сапігами і іншими спольщеними шляхоцькими родами і старався з'єднати їх або бодай прихилити для укр[аїнської] нації на станиславівській території. В Станиславові мав єпископ провадити і дуже суворе аскетичне життя і на зразок ченців-трапістів спати в трумні, щоби себе духово гартувати. Залюбки читав щодня св. Письмо, і так до кінця життя. Тимчасом помер митрополит Сас Куїловський, і цісар, на предложення папи Льва XIII, іменував єп[ископа] А[ндрея] Галицьким митрополитом. Він знову вимовлявся слабим здоров'ям, недугою ніг, що стала йому щораз більше дошкулювати. Рад не рад, єп[ископ] Андрей розпрощався Посланієм зі своїми епархіями. Між ними і ним зав'язався найтісніший духовний зв'язок, якого сам він не хотів би ніколи розривати. Одначе мусить повинуватися волі св. Отця і переходити на митрополита до Львова, не думаючи, одначе, ніколи про них забувати. Про тісний зв'язок між єпископом і епархією писав колись св. Григорій Богослов, і це мав єпископ А[ндрей] на увазі. Вже тоді показав єпископ А[ндрей] велику жертвенну любов до укр[аїнського] народу і старався всіма силами, з нараженням і видатками не тільки свого майна, але і здоров'я, йому помагати в кожній потребі. Він добре бачив поневолення свого народу польською владою і старався їй протиставитись, маючи доступ до центральної влади у Відні. Щоби уможливити безземельним селянам куплю землі, розпочав при помочі о.

Войнаровського парцеляцію.

VI . Владика Андрей – Галицьким митрополитом.

1. Перші кроки.

Як митрополит, розвинув В[исоко]пр[еосвященнійший] А[ндрей] широку і многосяжну діяльність. Його інтронізація відбулася дуже величаво. Загал зв'язував з цією хвилиною великі надії, хоч не бракувало і таких, що скептично ставились до нового церковного і державного потягнення. Ця опозиція тягнулася довгі літа, і, крім особистого невдоволення, не мала основ, а мимо того тривала і ніколи не втихала, навіть до самої смерті. Недовір'я було між іншими, особистими амбіціями, викликуване побоювання польщення Церкви і народу. Перед вели тодішні недовірки-ліберали з “Діла” Лозинський і тов[ариші]. В Станиславові це не звертало так уваги на себе, бо круг був вузький, але у Львові опозиція зазначувалась яскравіше. Тим більше, що у Львові стояли проти себе два табори: слабший, український, і сильніший – русофільський (староруський). Позиція нового м[итрополита] була дуже важка, бо можна було яким невторопним кроком викликати створення двох націй, як в Югославії – сербської і хорватської. Проти м[итрополита] висували всякі інсинуації, навіть клевети, але він не звертав на це жадної уваги.

2. Свою працю почав він від візити правительству – намісникові, латинській єпархії, українським достойникам і діячам – і познайомився з усім, як говорили, львівським світом. Особистими зітканнями він усунув багато упереджень. До духовенства і вірних він звернувся з Посланиєм, [в якому] запевнив їх про свої найкращі заміри і усильніші старання. А писав він і приступно і глибоко, маючи вже деяку вправу як місіонар, проповідник, редактор і Станиславівський владика. За цим пішли вкоротці інші послання і меморіали до Риму і до цісаря і правительства.

3. Дальшим важним актом була візитація митрополії, давно вже в багатьох деканатах не візитованої, хоч, щоправда, кардинал Сильвестер, скільки міг, виїжджав в розлогу архієпархію, а[ле] м[итрополит] Куїловський не встиг був впродовж несповна року розвинути загалом якої-небудь діяльності. Митрополита А[ндрея] витали незвичайно маніфестаційно тріумфальними брамами, бантаріями, процесіями всіх ісповідань, а навіть жидів. То була водночас і народна маніфестація, пробуджування національної свідомості в так широких масах і оживлена їх організація. Його могутня імпазантна

постать робила величезне вражіння, а його поява будила національну амбіцію і висшість перед поляками. Для самого м[итрополита] була це найкраща нагода безпосередньо і власними очима переконатися про життя і буття вірних, їх потреби, про їх незavidні церковні, політичні і суспільні умовини. Духовенство ревню приготовлялося на прийняття вл[адика] м[итрополита] в деканатах і парохіях. Візитація незвичайно оживила духа, працю, проповідництво, катехизацію і загалом душпастирство і народну працю в “Просвітах”. Новий м[итрополит] вглянув в усі закутки життя, в парохіяльні справи, в катехизацію, богослужбну відправу, [він] відвідував школи, збирав музейні речі, ікони, книги, грамоти, різьби, цікавився братствами, народними товариствами, а що найважливіше – звертав увагу на найспосібнішу молодь, пізнавав і посилав на своєму удержанні до шкіл. Хто раз був на відправі Служби Божої митрополита, не забув цього до смерті. Мит[рополит] А[ндрей] залюбки сповідав, і то довго, так що мусіли його переривати. Раз так ревний в своєму обов’язку, він перестудився, заслаб на тиф і мусів перервати візитацію.

3. В початках своєї розвиненої праці мит[рополит] А[ндрей] звернув свою бачну увагу на серце архієпархії – Духовну Семінарію, що була тоді, на жаль, у занедбанні. За о. ректора [Александра Бачинського](#) була груба, строга, навіть сувора поведінка і дисципліна, що викликувало негодування питомців, і навіть бунти. Одначе його величезною заслугою було побудування нового, великого, світлого і обширного двоповерхового будинку на місці старих семінарських забудовань при вул. Коперника, 36. О. Бачинський вивів питомців з темних грубостінних вузьких кімнат середньовічного монастиря до повітряних, сонячних саль. Його усунено за русофільство. В дійсності був він “твердим русином”, боронив всього руського і був незвичайно працюовитою людиною. Написав багато підручників з богословії і права. А походив він з Сороцька біля Теревовлі, з селянської родини, що її члени жили по 90 літ. Сам о. мітрат Александер умер також на 88-ому, як здається, році життя. Його місце зайняв о. Туркевич, добродушний, навіть татусьоватий. Він думав своєю поблажливістю і солодкістю (мав привичку говорити завжди “серденько-серденько”) впливати благородно на питомців, але успіх був противний. Завелось неробство, часом і картограйство – язва усього тодішнього суспільства. За плечима “доброго” о. ректора скривалась гулящість і легкодушність. Та було би кривдячим судити так про загал питомців, що все-таки був роботящим – плакав духове життя, переводив аскетичні твори на укр[аїнську] мову: Наслідування Х[рис]та, Івана Золотоустого “Про священство”, – і сповняв свої духовні практики. Нещастям було, що вибрики поодиноких питомців спадали на усю Духовну Семінарію і плямили її добре ім’я. Біля нього зібралася його родина, передусім син, гімназійний катихит і любитель музики та співу, що давало хитрійшим і бистроумнішим питомцям нагоду до різних дотинок і насмішок. М[итрополит] став переводити візитацію, ходив на богослуження, аскетичні вправи, на обід до рефектаря (їдальні), на рекреацію, грав з питомцями в шахи, заходив до кімнат (під числа) і провадив свобідні розмови на різні теми. Цього не робив ще жоден владика. А хотів він в такий спосіб пізнати всебічно життя питомців з його добрими і лихими сторонами. Вислідом цієї дуже важкої, ніжної, але і важної педагогічної праці було окреме Послання до питомців.

Тоді змінив він ректорат, назначив ректором о. д-ра Григорія Хомишина і кількох нових настоятелів. Духовником став о. прелат [Ізидор Дольницький](#), але одержав помічника. Отець прелат був святою людиною, одначе, може, не вмів успішно впливати на питомців, все-таки потребує твердої руки, проводу. Він кінчив середню науку і висші філософічні та богословські студії в Римі в Грецькій Колегії, був рідким знавцем обрядів, знав знаменито грецьку, латинську, італійську й старослов'янську мову, крім інших, мав концертний баритон, що на папських богослуженнях лунав відгомоном в [Базиліці] св. Петра. Він написав Устав і став дійсним законодавцем богослужебного Уставу в греко-католицькій Церкві. З його думками числились обрядовці інших Церков, передусім Грецької. Сам провадив строге життя – святе і аскетичне, і всі дивуються, чому він до нині не проголошений святим. Єп[ископ] Боцян написав прегарний його життєпис. О. Дольницький, як духовник, діяв може більше своїм прикладом життя, ніж аргументацією на конференціях, бо точок до розважання тоді не подавано. На основі переведеної Митрополитом візитації новий ректор запровадив ранні і вечірні спільні молитви, іспит совісти, щоденне розважання і вечірні точки, щодня відправу Служби Божої, бодай двонедільну сповідь і часте св. Причастя. Улучшив харч і вкінці значно загострив дисципліну. Нові реформи викликали велике негодування питомців, привикших до свобод і привілеїв. Розпочали демонстрації, але це нічого не допомогло. О. Григорій Хомишин був рішучий і неуступчивий і доконав свого. Невідповідні елементи були усунені. Ревніші питомці, що гуртувались в Братстві “Введення в храм Пречистої Діви Марії”, заснованім о. духовником Дольницьким взяли верх. Нове життя плило дальше, хоч, щоправда, не без різних перепон.

5. Щоби допомогти в піднесенні духовного і інтелектуального життя, новий митрополит став посилати спосібніших кандидатів на вище семінарське виховання і формування до Рима, Відня, Фрибургу і Швайцарії, а передовсім до Інсбрука. Вправді не всі подвоїли свої талани і зазначилися достатнім і активним впливом. Все ж таки багато з них взяли до ревнішого духовного життя, приймали священство в безженному стані, бралися до наукової праці, до письменства, вступили до монастирів, піддержували сильнішого кат[олицького] духа, серед духовенства і вірних ширили словом і пером кат[олицький] світогляд. Незвичайно важне було те, що самі кандидати робили докторати, поширювали свій світогляд під кожним оглядом і виходили поза галицький загумінок.

6. З того нового нарібку вербувався новий ректорат Духовної Семінарії у Львові, а закордонний католицький аскетичний і науковий напрям находив сильний відгомін серед львівських питомців. За о. ректора Йосифа Жука, що наступив після о. Григорія Хомишина і нещасливо, на жаль, скінчив в Америці, відмальовано семінарську церкву. Малював той самий маляр Макаревич у візантійському стилі, подібно як станиславівську катедру. Коли о. Жук став адміністратором у Боснії і опісля парохом у Відні, ректором був іменованій о. д-р Йосиф Боцян, а коли цей, вивезений на Сибір, занедужав, вже як

свячений тайно в Києві Луцьким єпископом, ректором став о. д-р Теод. Галушинський, бувший питомець Львівської Семінарії і василіянин. Питомці ходили на виклади на богословський факультет Львівського Університету, але коли за Польщі наші професори і слухачі були усунені з університету і був створений Тайний Український Університет, [то було] утворено богословську студію в Духовній Семінарії, як факультет. Однак фактично той діл не був злучений з Укр[аїнським] Університетом, що остаточно був зачинений Польським Правительством. Такий ненормальний стан треба було усунути оснуванням Богословської Академії з трьома – філос[овським], богосл[овським] і правничим факультетами. Митрополит А[ндрей] видав грамоту оснування. Студії продовжено на 5, згл[ядно] на 6 літ. Це підтягнуло також і студії в двох других єпархіях. Після укр[аїнсько]-польської війни була основана митрополитом і Мала Семінарія, якої ректором був о. Іван Бучко, пізніший єпископ-помічник Львівський. Вернувши із заслання в Росію в 1917 р[оці], м[итрополит] А[ндрей] носився з думкою запровадити загальний целібат клиру і піддав її двом іншим єпископам в Перемишлі і Станиславові: єп[ископові] Йосафатові Коциловському і єп[ископові] Григорієві Хомишинові. Однак сам не міг перевести пляну в життя, бо розпочалась у Львові сильна протиакція не тільки з боку духовенства, але і народних діячів (делегація під проводом голови Клубу Романчука), яка грозила викликати розлади в Церкві і народі. Очевидно, уся акція була звернена проти Львова, а тим часом в Перемишлі і Станиславові, мимо деякого спротиву, думка безжениого духовенства могла запустити коріння. Навіть в Римі були дуже добре настроєні до плянів м[итрополита], але пізніше, з огляду на цілість Східної Церкви, казали зберігати Status quo, а Перемиському і Станиславівському Владикам полишено свобідну руку на їх власну відповідальність. Зазначити треба, що м[итрополит] А[ндрей] причинився великим датком до будови нової Укр[аїнської] Колегії (згл. Семінарії) ім. Св. Йосафата в Римі і купив для неї велику віллу від Гаґарина, близько папської вілли Кастель Гандольфо на Літніску. Так само купив був для Дух[овної] Семінарії на Личакові (Андрієву) і в Якторові виділив для неї 300 моргів ґрунту.

ба. Щоби піднести духовне життя в митрополії він бачив, що один чин оо. Василіян не вистарчає, бо не може обняти однаково усіх ділянок церковної праці. Маючи в тому напрямі досвід з часів, коли був магістром василіянських новиків, він рішив відновити старовинний український монастир св. Теодозія Печерського з Студитським правилом. Реформа оо. Василіян пішла тоді в дусі єзуїтів, котрі і переводили самі обновлення Василіянського чина. Студитське правило різнилося в багатому від нового василіянського. День був поділений на три частини: 8 год. відпочинку, 8 – молитви і 8 – праці. Це почалося приблизно 1908 р[оку] і йшло пиняво, з огляду на брак людей у проводі. М[итрополит] купив під Львовом фільварок Скнилів і віддав його на осідок студитам. Справа пішла живішим темпом, коли до студитів вступив брат М[итрополита] Казимир. Проте пізніше Ар[химандрит] Климентій-Казимир продав Скнилів під летунський аеродром, і велику ціну, впрочім якої ніхто був би не дав, він обернув на вивінування їхніх монастирів в Уневі, у Львові на Петра Скарги і на Кайзервальді, в Зарваниці і Дорі. Студити мали ще монастир в Камениці в Герцеговині, який одержали від пок[ійного] єп[ископа] Діонізія Нярадї. Але його зліквідували задля великої віддалі і відосібнення. Коли о. Климентій став Архимандритом після смерті митрополита А[ндрея],

праця пішла ще жвавіше.

7. Ще як ігумен оо. Василіян, о. [Андрей] лікувався в Джерзей (Jersey – острів біля Нормандії) і познайомився там з бельгійським і французьким духовенством, з оо. Ісусовцями і оо. Редемптористами. Як точно зав'язалась справа з останніми, годі сказати, певне є, що митр[ополи]т А[ндрей] їздив 1912/ 3 р[оку] до Бельгії до кард[инала] Мерс[іє] до Лювени і Брукселю в справі підпису чи пак легалізації юрисдикції, даної митрополитові папою Пієм Х. Можливо, що тоді, а може, бесіда була з Генералом оо. Редемптористів в Римі, чи, може, в часі першого побуту в Америці і Канаді митрополит предложив їм, щоб вони утворили греко-католицьку вітку оо. Редемптористів, впрочім дуже ревних і рухливих монахів, бо в Бельгії багато, а праці відносно мало, бо монастирів в Бельгії і духовенства було більше, ніж достаточо. Оо. Редемптористи згодилися тоді створити гр[еко]-кат[олицьку] провінцію, згл[ядно] на разі місто-провінцію, що в Західній Церкві і в латинському обряді було тоді нечуваною річею, хоч між бельгійськими бенедектинами був унійний рух. Провід нового монастиря нашого обряду обняв всесвітньої слави аскетичний письменник і містик о. Йосиф Схрайверс, що його канонізація почалась тепер у Римі. Після від'їзду о. Схрайверса зі Львова до Риму на консультора Генерала, протоігуменом став о. Де Вохт. Оо. Редемптористи розпочали місії в Галичині і Америці, і їх праця приносила щедрі плоди. Вскорі вони опорожнили Унів, який одержали були провізорично і одержали монастирі: 1) в Голоску; 2) в Збоїсках, і заложили там свій новіціят і студії; 3) третій монастир обняли у Львові на Зибликевича, в домі, купленому від Народного Дому; 4) четвертим була парохія в Дашкові; 5) п'ятий монастир – в Станиславові; 6) шостий – в Ковелі. Їх монастирі і духовне життя під опікою основника оо. Редемптористів св. Альфонса росло, як на дріжджі. Вони вскорі з'єднали собі популярність і прихильність в народі. Водночас вони розпочали свої видавництва і, що найважливіше, реколекціями і духовним проводом вони внесли містичного духа в наше релігійне життя, головнo завдяки о. Йосифові Схрайверсові. Зразу вони посилали своїх братів на студії до Бельгії, але вкоротці утворили свою повну провінцію чи протоігуменат. Водночас спровадили вони сестер Милосердя св. Вінкентія а Павльо і сестер Редемптористок. Тим внесли вони нового духа і посилити ревність в жіночих монастирях. Коли раз питав нас покійний м[итрополи]т, що думаєте про новий чин Редемптористів десь 1918 р[оку], відповідав тоді молодий священник, що, може, було би для народу і [отців] лучше переформувати і надати їм український вид, то м[итрополи]т А[ндрей] як звичайно, дуже бистроумно відповів: “Ви думаєте, що то легка річ переформувати, – то так, якщо би маляреві з Крилоса казав копіювати Мадонну Рафаеля”.

8. Очевидно, що нові монастирі спонукали оо. Василіян і сс. Василіянок до ще більшої ревності, щоби не оставати позаду. Так було колись на Заході: коли св. Домінік і св. Франциск оснували свої чини. Митр[ополи]т помагав їм, ясна річ, на кожному кроці і матеріально і духово піддержував їх видавництво, передусім “Місіонар”, церковні книги, перекладав правила св. Василія Великого, купував для їх монастирів площі, давав гроші

на новіціят і інше.

9. З розвоєм мужеських монастирів пішли і жіночі. Митрополит А[ндрей] відкупив Бурсу кард[инала] Сембратовича для гімназійної молоді, що не могла вдержатися, і віддав будинок сс. Василіянкам. Сестри відчинили в ньому учительський Семінар для дівчат і мали величезний вплив на виховання дівчат, майбутніх учительок і матерей. При вул. Длугоша одержали сестри площу і будинок на жіночу гімназію, що рівнож обняла широкі круги з [...] середнім образуванням жіноцтва і уможливила їм доступ на університет. В Мшані купив м[итрополит] А[ндрей] малий маєток для сестер Василіянок, що посвятились в контемплативному житті. Вкінці відкупив маєток від о. мітр[ата] Туркевича і віддав сестрам Василіянкам в Підмихайлівцях, віллю Стика коло Синевидська обняли рівнож Василіянки, що утворили свій дім і в Калуші. В митрополичих добрах в Підлютому відкупив м[итрополит] А[ндрей] віллю мітрата [Александра Бачинського](#) і улаштував там санаторію для сестер Василіянок. Щедро вивіновані були сс. Студитки в Якторові, у Львові сестри св. Вінкентія обняли були опіку над служницями і м[итрополит]у Лічницю при вул. Петра Скарги. Рівнож поширились і zorganizувались сс. Служебниці, Мироносиці, Йосифітки, Йосафатки і інші. Водночас реорганизувались монахині на львівський зразок і в других епархіях, рівнож і на Закарпатті, і за кордоном в Америці.

10. Положивши такі основи в краю в Галичині, м[итрополит] скоро вийшов в її діяльності поза її межі. Багато українців греко-католиків виїхало і виїжджало до Америки, Канади, Бразилії і Австрії, до Боснії-Герцеговини. Там не мали вони духовної опіки і загалом національної помочі. Дещо займалися ними в Америці і Канаді бельгійські оо. Редемптористи і інші священики, що не знали ні мови, ні обряду. При тому, боротьба між айришами і французами на церковному полі зачіпала і наших емігрантів. Греко-католицьке душпастирство було у важкому положенні, і нашим емігрантам грозило безвір'я, сектанство і винародовлення. А в найкращому випадку – перехід на латинство і затрата своєї національності. Мав відбутися Євхаристійний Конгрес в Монреалю, і завдяки випадковому знайомству м[итрополита] з одним з наших емігрантів, що був вибраний до підготовчого комітету, м[итрополит] був запрошений до участі і богослуження на Конгресі. М[итрополит] вибрався до Америки, і після Конгресу об'їхав оселі наших емігрантів і їх громади по містах та познайомився докладно з їх положенням, відвідав латинських єпископів, в котрих епархіях жили наші греко-католики українці. Крім усних переказувань і прохань, м[итрополит] А[ндрей] написав ще письмовий меморандум, щоби не протиставилися отворенню греко-католицького єпископства в Сполучених Державах і Канаді. На основі цього він зробив представлення Св. Конгрегації Пропаганди Віри в Римі і ще окремо прохав папу Льва XIII на спеціальній авдієнції. Остаточо американські єпископи згодились і св. Отець іменував єпископом о. Сотера Ортинського, василіянина, відомого із своєї красноречивості. Пізніше, 1912 р[оку], для Канади був назначений Никита Будка – префект Духовної Семінарії у Львові. Нині вже в Сполучених Державах і в Канаді є створені по кілька укр. католицьких епархій, а в Америці – навіть окрема укр. гр[еко]-кат[олицька] митрополія. Треба знати, що то не була

така легка справа – добитися укр[аїнського] кат[олицького] єпископа. Навіть ще нині, мимо всіх найусильніших старань католиків-сирійців, румунів, вірменів і інших католиків східних обрядів (є їх там велика кількість), не могли і не можуть добитися своїх єпископів. Це з прикрістю говорив один патріарх в Римі. Справа з Бразилією тягнулася довго, бо не було там зорганізованого достаточного числа парохій. Одначе ті справи м[итрополит] А[ндрей] ніколи не засипляв, і ще раз після (польсько-укр[аїнської] війни) він їздив до Бразилії. Остаточно і там створено єпископство. В усіх наших американських епархіях і в усій митрополії Америки працюють дуже успішно велике число світського духовенства, отці Василіяни, Редемптористи, сс. Василіянки, Служебниці і інші.

11. Завершенням душпастирського розмаху і осмисленням zenіту в цій праці митрополита було одержання юрисдикції над усією територією царської Росії, України, Білорусі, Велико-Росії, Сиберії, Далекого Сходу, Полудневої Азії і Кавказу. Тайно уділив йому це папа Пій Х. Про це не знали навіть усі круги Ватикану. До Росії, як сказано, м[итрополит] А[ндрей] їздив як світська людина і другий раз “incognito”. Там був один єпископ, в нез’єдиненій православної єрархії, прихильний Католицькій Церкві. Одначе всі боялися стрінутися і говорити з м[итрополитом] А[ндреєм] “incognito”. В Росії він пізнав багато нез’єдинених православних священників, і кільканадцять з них прилучилося до Кат[олицької] Церкви. Крім того, між російською аристократією була група католиків або бодай прихильників Католицької Церкви. Поліція попала на слід і викрила паспорт, так що митрополит мусів негайно виїздити. Все-таки він купив великі простори на границі Білої Русі і України і хотів відпарцелювати їх між греко-католицьких емігрантів з Галичини, щоб через них поширювати єднання. Іншого виходу не було, а якась солідніша основа була потрібна. Справу вів знову о. Войнаровський. Але поліція – чуйна і гнучка – знову викрила справу і виселила усіх з о. Войнаровським. Вже в тому часі зголосилися до Львівської Академії охочі росіяни посвятитися богословським студіям, і вони вчилися в Римі і в Інсбруці. В справі гр[еко]-кат[олицької] церкви їздив князь Макс Саксонський до царя, одначе нічого не осягнув. Він був тоді знаний як великий літургіст і любитель Сходу. Щороку осінню він приїздив до Львова до митрополита і мав виклади про обряди в Духовній Семінарії. Цікавим лучився був йому інцидент, коли переїздив він кордони Росії. Князь їхав в священничій рясі, а католицьким священникам був заборонений в’їзд, і пограничний жандарм дуже грубо звернувся до нього, жадаючи паспорту. Коли вчитав в ньому, що це – князь, здеревів, паспорт випав йому з рук, руки впали по швам; і [коли] він, блідий, очунав, шось став, заїкуючись, рапортувати князеві. Цар і Синод були рішучо противні для якої-небудь акції і свободи для гр[еко]-кат[олицької] церкви. В часі Першої світової війни митр[ополит] був арештований і вивезений через Київ до Володимира-над-Клязьмою і Курська. В Києві в готелі він висвятив о. Йосифа Боцяна – ректора Духовної семінарії – на єпископа Луцького, а отця віце-ректора д-ра Яремка наіменував єпископом Острожським, і ще одного – котрого, митр[ополит] і мені не оголосив. Єп[ископ] Йосиф Боцян їздив опісля до Курська, був вивезений на Сибір, вернув, важко занедужав, вибирався до Луцька, але не виїхав, і вкінці помер як Львівський єпископ-помічник. Коли вибухла революція, митр[ополит] А[ндрей] виїхав з Курська до Петербурга. Там приїхав і єп[ископ] Боцян і всі гр[еко]-кат[олицькі] російські священники, числом, мабуть, 9. З ними відбув він духовні вправи (реколекції) і перший

російський Собор в костелі св. Катерини в Петербурзі та іменував о. Леоніда Фьодорова екзархом Великоросії. Це було 1917 року. Церква назвала себе католицькою. Її підпирали князі: Волконські, Гагаріни, і держава (представником правительства був Керенський) признала також офіційно православно-католицьку церкву. Постанови Собору опубліковані в Богословії. З священників були: Фьодоров, Верховський, Колпинський і інші. Опісля поїхав митрополит Андрей до Києва і іменував там екзархом для [України] о. Михайла Цегельського з Кам'янки-Струмилової, – (дав гроші на побудування укр[аїнської]-кат[олицької] церкви), і таку дерев'яну справді побудував о. Щепанюк, б[увший] сотрудник св. Юра у Львові. О. Цегельський не видержав і вернув до своєї парохії, о. Щепанюк помер на засланні. Дерев'яну церкву спалено. Білорусь осталась тоді без єпарха. Вибухла укр[аїнсько]-польська війна, заїла ненависть поляків звернулась проти митрополита. На політичній арені товклася справа самотності Західної України, яку зайняли поляки. Митрополит виїхав за кордон, до Відня і Риму, щоб підперти справу. В Римі був іменований візитатором Бразилії. Туди виїхав він, опісля був в Північній Америці, і зібрав там кілька тисяч доларів на воєнні сироти і вдови. В 1939 році, за сов[єтської] влади, митрополит Андрей, побоюючись своєї смерті, поділив всю Росію на чотири екзархати і іменував екзархів: для Волині – єпископа Миколая Чарнецького; для Білорусі – ісусовця Німанцевича, що належав до віце-провінції Ісусовців візантійського обряду; для Великоросії – о. Климентія; а для українців Кавказу і Криму – окремого екзарха. Можна сказати, що митрополит Андрей мав велику слабкість до нез'єдинених, не хотів їх ніколи і нічим вразити, і до кінця життя усю душу вкладав в працю над катол[ицькою] єдністю.

Коли поляки, згладно польські пограничні війська, перед Другою світовою війною стали палити православні церкви на радянсько-польських кордонах, тоді митрополит Андрей написав Послання, які було опубліковано, і рішучо запротестував проти такого безправительства. Він звернувся також до Апост[ольського] Престолу, предложив відносні матеріали і прохав о поміч і інтервенцію. Справді, папа Пій XI зробив строгий виговор польському послові при Ватикані, і поляки були примушені заперестати ці до неба кличучі о пімсту кривди.

12. В часі свого митрополитування владика Андрей багато праці присвятив конференціям єпископів, котрі не завжди вінчались успіхами. Раз, коли після укр[аїнсько]-польської війни він поїхав на конференцію греко-католицького єпископату до Перемишля, його питали священники, чому конференція відбувалася в Перемишлі. Він без намислу відповів: "Най ляхи знають, що по Сян – то наше!" Вже успіхи мали конференції греко-католицьких єпископів усього світу, котрі відбувалися у Львові і Римі. Участь брав і болгарський єпископ, котрий мав питомців в Академії у Львові. Показалась між єпархіями велика розбіжність, але і наступило велике зближення закарпатських єпархій єпископа Петра Гебея в Мукачеві і єпископа Павла Гойдича в Пряшеві. Вони виказали велику однозгідність з митрополитом. Головною журбою єпископів було недодержання обрядової однообразності. Правда,

греко-католики (української) церкви в усьому світі домагалися конечно зберегти обряд в чистому київському старовинному виді без латинських галицько-руських домішок та галицько-закарпатських додатків і введень. Поза Галичиною і незз'єдинені українці, великороси, греки, і прихильники з'єдинення – французи, англійці, німці, італійці, і загалом усі католики східних обрядів не могли знести латинізованого напрямку. В церковному житті взяв верх, очевидно, східний напрям, при збереженні католицького духа, що слідувало само собою з точки видження усього Сходу, а передусім українського. Латинництво нищило наш обряд, а того не бажали і в Римі. Практичним вислідом праці греко-католицького єпископату було видання в Римі у василіянському монастиреві Гротта Феррата літургікону, обов'язуючого усіх греко-католиків на цілому світі, в Католицькій Церкві. Заведення целібату духовенства не було прийнятим. До оживлення католіцького життя серед українців в великій мірі причинилося віднайдення і розпізнання мощів св. Йосафата. Їх перевезено до Відня з Білої, де вони були закриті царським правительством. Знайшовся був в Білій один білорус, що тямив знищення Унії на Білорусі і місце сховання мощів для оминення всякого почитання і знищення споминів про Унію. Поява мощів серед українців та рідного земляка і головного подвижника геройської доби унії піднесли у великій мірі католицьку свідомість серед українських мас і викликали паломництво до св. Йосафата у Відні. Митрополит Андрей, вертаючи в 1917 році із Швейцарії після утяжливої подорожі до Риму, перевірив канонічну рекогніцію мощів і ствердив разом з комісією їх безсумнівну тотожність. Він справив панагію і цінні ризи для св. Йосафата.

13. Для такої широко zakresленої акції треба було мати і відповідні фонди. Митрополічї добра, хоч великі були посіlostями, поїдали себе адміністрацією податками і давали малі доходи. Кардинал Сембратович не раз жалувався на фінансові скрути і недостатки. Митрополит Андрей, при допомозі брата Казимира, о. Войнаровського, що в межичасі прийшов до Львівської капітули, адвокатом д-ра Соловія, зробив новий контракт з найомниками лісів в Перегінську Глягінберами і підніс дохідність маєтків. Побудовано гірську стокілометрову низкоторову залізничку, що влегшила комунікацію моторами і спровадження дерева чистого, неушкодженого, до тартаків в Брошневї. Передше воно йшло сплавами обтовчене і обламане, так що відповідного для оброблення доходило хіба половина. Так само поставлено лісову і земельну ділянку в Уневї, Якторовї, в Галичі, Крилосї. Митрополит на нових діляках вів дальше парцеляцію при помочі о. крилосанина Войнаровського чи, пізніше, почетного доктора Господарської Академії в Подїє ... . Частку виділено на господарську і садівничу школу в Милованні, повиділювано різні заповітники і пороблено старання о збереження рідкої звірини в митрополічїх добрах. Доходовість підносилася, бо видатки на інвестиції з часом меншали, так що митрополит після повороту з тюрми зміг купити Кайзервальд під Львовом та розпарцелювати його для українців, та створити тим способом український квартал, бо українці були зведені у Львовї до малої меншості. Частину ґрунту одержали студити на новий монастир. Рівнож купив Цвітову для капітули і Зарваницю, яку поділив знову для капітули і для студитів. На основі конкордату Апостольського Престолу з Польщею треба було перевести частину парцеляції церковних парохіяльних осіlostей. Тими фондами і іншими вкладами основано Земельний Банк, щоби селяни

могли позичками на малий процент купувати землю. Дві єпархії, архієп архія Львівська і єпархія Станиславівська, мали там свої уділи. Більшість була за Львовом. В 1930-их роках митрополит Андрей купив богородчанські ліси і призначив на вдержання Станиславівської єпархії, а другу частину поділив знову на двоє – для Богословської Академії і Захисту Сиріт по половині. Після підписаного конкордату Станиславівська єпископія забрала весь маєток, так що розпочався дуже прикрий процес. Остаточо з поручення Апостольського Престолу справа опинилася в руках ... Після українсько-польської війни митрополит Андрей їздив до Бельгії і до Америки і зібрав велику суму на сироти. Папа Бенедикт XV дав йому 100000 лір. Дальше митрополит купив площу на церкву в Тернополі, маєточок для сс. Василіанок контемплятивного напрямку в Мшані, дім для ремісничої молоді на Личакові, площу там же на парохіяльну церкву і кооперативу. Крім того, підпирав значними датками “Просвіту”, “Рідну школу”, “Сільський Господар” і інші установи. Багато грошей пішло на стипендії для світської молоді, учнів, студентів, співаків, малярів, ремісників, торговельників і інших, передусім недужих і потребуючих лікування. Згадати треба, крім багатьох фундацій, ще княже] вивінування Національного Музею. Можна без пересади твердити, що ніхто, що простягав руку за поміччю до митрополита, не відходив з порожніми долонями. Земельний Банк була дуже поважна фінансова установа у Львові і мала солідне ім'я і кредит між польськими банками. Крім того, надзвичайно важною була та умова, що була дана нагода нашим фінансистам вишколювати і знайомитися з різними фінансовими акціями і трансакціями.

14. Подорожі.

Одна німецька газетка назвала була митрополита “ein reisender und sobreibender Bischof”. Він справді їздив дуже багато, об'їхав майже весь світ, але ніколи для приємності, лиш в якихось важних справах. Вже як студент їздив в наукових цілях до Італії, Росії, Німеччини і Франції. Париж знав він добре і був там кілька днів. Пізніше був в Бельгії, Голандії і Палестині, Австрії, Америці і інших місцевостях. Всюди старався він щось скористати, познайомитися з впливовими людьми і привести якусь нову думку до дому. На основі пам'ятників в Лакені, Колонії і інших городах, він казав у Відні зробити срібну раку з усіма українськими чудотворними іконами, витисненими у срібній блясі. Це одержала в дарі як кивот до молитовниці Духовна Семінарія. Рівнож казав робити старовинні хрести, панагії, три- і двосвічники, привертаючи в ужиття старовинні види. В Бріксен зберігся фелон з візантійської шовкової матерії з чорними візантійськими орлами – знак, що це була власність василевсів. Такі і інші зразки дали змогу привертати наші стародавні форми церковної утварі. Водночас митрополит Андрей всюди з'єднував людей і знайомив їх із греко-католицькими церковними і загалом народними справами. Велике значення для його світогляду мало його знайомство з Крумбахером, професором візантійської літератури в Мюнхені, що був завжди грекофільським осередком в Європі і плекав ... студії. Крумбахер зробив тоді велику сенсацію, відслонюючи дійсну історію Візантії для наукового і політичного світу. Він виказав її величезну вартість для

всесвітньої культури і історії. Митрополит закупив і архів Крумбахера по його смерті. Загалом, митрополит мав велику любов до Сходу, окремо до Візантії, що відіграла в історії Церкви таку велику роль. Очевидно, що історію Заходу і його культуру знав він також не менше основно. Колись він думав посилати на Схід наукових дослідників. Бажання побачити святі місця, де жив Христос запровадили його до Палестини. Тому zorganizував він подорож до св. Землі, на більшу скалу і опис появилася окремим томом. Багато наших вірних взяло в ній участь і розповідали, як наочні свідки, про Божий гріб і святі місця в Єрусалимі і усій Палестині своїм внукам і правнукам. Думку подорожі піддав митрополитові якийсь емеритований капітан австрійської навігації в Триєсті і вказав на спосіб, як домоворитись з мореплавчим бюро в Триєсті, бо паломництво виїхало з Триєсту Середземним Морем до Галери.

Митрополит любив незвичайно мозаїки, які оглядав в Римі, Равенні і Вифлеємі. Жалував, що не був на Сицилії в Палермо і Монреалю. Про подорож до обох Америк була вже мова. Посвячуючи одну церкву в Бразилії, він витягнув з панагії мощі св. Йосафата, бо інших там, в Бразилії, не було, і вложив їх в краєугольний камінь. І так св. Йосафат став угольним каменем бразилійської церкви в часті одної будови і цілості української церкви в Бразилії. Рівнож бував митрополит в Лондоні, в Парижі, – після Першої світової війни, коли рішалася доля Західної України. Частим гостем бував митрополит на Велеграді, на унійних з'їздах. Рівнож часто їздив до Праги, Відня, Швайцарії і інших місцевостей. Знав він і Швецію. Не подорож для подорожі, але для якоїсь благородної ціли, щоби і самому скористати для поширення світогляду, пізнати культуру, поступ і розвій церковного і світського життя, релігійних організацій, і познайомити інші народності з нашою старовинною високою культурою і сучасною політичною долею. Часто виступав він на різних з'їздах і конгресах з промовами і рефератами або й провадив ними.

15. Культурна праця.

З попередньою главою зв'язана наступна, (яка змальовує митрополита) як носія української культури. Свою працю над двигненням української культури почав митрополит Андрей від духовного і матеріального піддержування тоді існуючих і ледви животиючих українських культурних установ, як "Просвіти", "Сільського Господаря", "Рідної школи" і інших. На саму "Просвіту" він дав був на початку 100.000 австрійських корон; кільканадцять тисяч американських доларів на загрожену в існуванні "Рідну школу"; дав площу на будинок школи ім. Шашкевича і допомогу на будову близько св. Юра. Підпомагав Акад[емічний] Дім, який взяв остаточно під свій заряд. Рівнож підпирив і інші школи в краю. Найголовнішим його культурним твором було оснування "Національного музею". Зразу називали його "Церковним музеєм", але небаром він так розрісся своїми збірками, що був переіменований на "Національний

музей”, і зовсім справедливо. Директором став д-р Іларіон Свенціцький – великий любитель старовини, але людина бідна і мало симпатична. Він був русофілом, кінчив славістику у Відні і Москві. У музей вкладав він свою душу, але відтручував від себе людей, впрочім прихильних для музею. Завдяки митрополиту у Національний музей закупнами і збірками зібрав мільярдів скарби українських пам'ятників з кожної ділянки нашої культури, а навіть золоті візантійські монети, стародруки, рукописи, грамоти, церковну утвар, мальовила, а передусім – величезну кількість ікон.

Віддільно від Музею зібрав митрополит Андрей знову велику кількість книг і оснував Бібліотеку, якої заряд передав студитам в домі при вул. Петра Скарги.

При кінці життя він здійснив свою життєву мрію створити “Український архів”. Він знайшов відповідну людину, замилюваного архиварія, передав йому до впорядкування свої збори і закупив ще чужі багаті архиви. Її управу прийняли рівнож студити. Крім того, удержував архиварів в інших державах, щоби переписували акти, які відносилися до нашої історії.

Щедро підпірав малярів, яких посилав до різних закордонних музеїв вчитися копіювати архитвори мистецтва, передусім – зв'язаних з нашим минулим. В Парижі, Італії, Росії і Вільні скопійовано портрети всіх наших митрополитів.

Культурною установою треба назвати Католицький Союз, хоч мав він суспільну і політичну закраску.

В Студіоні заложив і Мистецько-малярську школу, яку провадив маляр-митець візантійського напрямку М. Осінчук. Митрополит мріяв про те, щоби студити розвинули іконопис і виперли з українського ринку олеодруки, на яких євреї заробляли в нас ... суми. Дохід з ікон оставити, очевидно, в українських руках.

Крім М. Осінчука, піддержував і опікувався Олексієм Новаківським, Дядинюком, а з давніших – Бойчуком, Буцманюком, що розмалював церкви в Підберізцях біля Львова, в Тухлі і інші. Впрочім, тих датків було без ліку, так що не знала лівиця, що давала правиця. Мріяв покійний митрополит про сповнення багатьох плянів: вибити в золоті медалі, що представляли б найзнаменитніші події з нашого життя. Великою журбою було

в нього те, як усунути неграмотність серед українських мас і створити сильну фінансову основу для нашого друкарства, днівникарства, печатання книг, бо всі дотепер існуючі не могли взяти закордонного розмаху.

16. Наукова діяльність.

Щоб працювати над двигненням культури і освіти народу, треба було самому стояти на їх вижинах. І справді, митрополит Андрей був вчений європейської слави, хоч відносно мало писав, бо був зайнятий понад сили живою біжучою роботою, що росла з дня на день і ніяк не давала себе переробити. Найперше здобув він три докторати, був знаменитим філософом, богословом і правником. Крім того, був філологом, знавцем мов та рідким знатоком мистецтва. Як сказано, він зібрав в Студіоні величезну масу книжок, передусім нез'єдиленої російської і грецької богословської літератури, між ними – багато унікатів, і спровадив визначного римського теолога Аврелія Пальмієрі, що написав у Львові перший визначний твір на Заході про сучасну нез'єдинену православну теологію під назвою *Theologia orthodoxa*.

Він сам зібрав кільканадцять томів, переписаних власноручно і помічниками, матеріалів до історії нашої Церкви у Ватиканських римських і інших архівах. Вони остали, на превеликий жаль, не напечатані, але здепоновані в Національному музею. Світової слави бібліотекар і архивар кардинал Ерле сказав раз: "Er hat sich sehr interessiert für die alten Sächen". Митрополит засягав не раз в нього поради знання в бібліотечних і архиварних справ.

Митрополит був душею Велеградських унійних з'їздів і часто виступав на них з своїм другом архиєпископом Стояном, великим приятелем українців. В *Acta Academiae Velehradensis* він печатав деякі розвідки і надавав напрям з'їздам. Мадярське правительство почало було протиакцію в 1913 році, і треба було дещо припинити розмах.

Митрополит Андрей займався залюбки патрологією, перекладав твори св. Василя на українську мову і, здається, св. Івана Золустого. Рівнож печатав деякі розвідки про мистецтво і богословські питання. Наукове Товариство ім. Шевченка іменувало його своїм дійсним членом.

Митрополит Андрей тримав руку на пульсі духовного наукового життя Заходу. Був в тісних зв'язках з німецькими бенедиктинами в Бойроні, бельгійськими в Амесір Лієз, домініканцями в Бельгії, Франції, Швейцарії, Італії і Америці. В Римі був оснований ним журнал “Studion”, присвячений Сходу, котрого редактором був о. Кирило Королевський (Charon) зросійщений француз і великий знаток Сходу. Так само мав він великих приятелів між Ісусовцями і іншими чинами. В житті писав власноручно безліч листів, дуже не раз займав своїм дотепним гумором і глибиною дум.

Наприкінці життя займався математикою, написав працю про митрополита Рутського, котрого дуже цинив, величав і старався про його канонізацію. Львівський Синод з усіма статтями і редакціями постанов – це його духовний твір. Справді можна подивляти, як при безлічі авдієнцій, бо від рання до вечора плила сильна струя відвідувачів і потребуючих, він находив час і спокій інтенсивної письменно-наукової праці, і то – з різних ділянок церковного і народного життя.

Про його численні послання, редакцію “Місіонаря” і монаших правил, писання популярних книжок про Церкву, дописи до закордонних журналів і газет, печатання проповідей і промов, реколекцій-духовних вправ була вже принагідно мова. Велику сітку зв'язків мав він з закордонними і своїми журналістами і редакторами. На Богословській Академії викладав кілька літ аскетичку і впрост імпонував своїм глибоким науковим і життєвим знанням. При всьому тому, був він і малярем; і в часі відпочинку створив кілька картин і ескізів. Відомий є “Бойко з Перегінська” і інші.

Завершенням його наукової зрілої праці треба уважати “Життя і праця митрополита Рутського”; “Львівський Собор” і передусім книгу про “Божу Мудрість” що передає його величезне знання і віковий пребогатий досвід.

17. Гуманітарна праця.

Одним з перших, що звернув був увагу на здоров'я дітей, був митрополит Андрей. Він ввійшов у зв'язки з українськими лікарями і дав приміщення для “Порадні для матерей” в Народній Лічниці, яку очолював д-р Озаркевич. Пізніше ця праця розвинулась в прегарну, зразкову лікарню при вул. Петра Скарги. Це коротке речення, але воно містить гігантську працю і боротьбу з труднощами.

Митрополит купував різні дослідні апарати, потрібні для здоровлячих цілей при різних установах і школах – як кварцові лампи, мікроскопи, дезинфекційні прилади і тому подібне.

За порадою професора д-ра Панчишина, митрополит Андрей оснував санаторій і відпочинковий дім в Підлютому та давав приют сиротам в митрополичих добрах. Були предкладені і інші пляни, яких здійснення перервала війна.

18. Участь в політичному житті.

Покійний митрополит не любив вмішуватися в політику, як не раз сам зазначував, бо вона занадто пливка і розділена на партії, чого покійний митрополит не любив. Все-таки силою свого становища він мусів встрявати і в ту важну ділянку народного життя. Як митрополит, він засідав в Палаті Панів у Відні, де виголосив промову в обороні прав українського народу в Австрії. В австрійського правителя мав він найбільший авторитет і поневолі мусів брати участь в посольських засіданнях, так що без нього не ршалась тоді жодна важніша національна справа. Головою “Парляментарного Клубу” у Відні був посол, призначений ним, Романчук, опісля – адвокат д-р Кость Левицький і вкінці адвокат Петрушевич. Визначну ролю в політичному житті грав посол Василько з Буковини. В дуже добрих відносинах був митрополит з послом адвокатом Олесницьким, що уважався загально чесною, солідною і розумною людиною. Він звертав увагу на господарські справи, розпочав з о. Нижанківським, котрого пізніше розстріляли поляки, організувати молочарню в Стрию, поставив її на ноги і влаштував господарську виставу в Стрию, що дуже причинилась до розрухання приспаних мас селянства. Сам Олесницький був великим любителем Вагнерових Опер і радо на них бував. В політиці був замало меткий, і під тим оглядом перевищали його і д-р Левицький, і Василько. Коли умер на серцеву недугу Олесницький, митрополит поїхав на його похорони і підніс своїм надгробним “Словом” його заслуги і авторитет.

Як вже сказано, митрополит Андрей одинокий мав легкий доступ до цісаря в Бургу і до прибічних ерцгерцогів та до міністрів, котрі переважно вибирав цісар з графських родів. Боротьба українців з поляками на межах ворожої Австрії Росії непокоїла цісаря і правительство, і їм залежало дуже на поладнанні цієї справи. Убивство намісника графа Потоцького наглядно вказало на ненормальні відносини в Галичині. Зближались вибори до Сойму, і правительство звернулось до митрополита Андрея, щоб він посередничав і полагодив конфлікт. І дійсно, митрополит Андрей, як член Сойму, в якому засідав силою митрополичого становища, полагодив обидві сторони обопільними уступками. Цісар був дуже вдоволений, а найвпливовіша у Відні газета

“Neue ...” написала вступну статтю митрополита під зголовком “Friedensengel”, так що в тій газеті не зроблено жодному українцеві такої почеси.

Але вибухла війна, і українцям, як звичайно, повіяв вітер в очі, і всі здобутки були знівечені. Російські царські війська зайняли Галичину, а митрополит Андрей був арештований і вивезений до Володимира-над-Клязьмою і Курська. Перед тим він написав ще до царя письмо, але цар був неприхильно настроєний до нього, Католицької Церкви і загалом до українців. Вибухла революція в Росії, і поворот митрополита був великим тріумфом. Цісар Карл нагородив митрополита хрестом Леопольда з золотими медалями, який належав в Австрії до найвищих орденів. Вертаючи з Росії через Швецію, Швайцарію і Відень, він вступив до Гмінцу, до табору українських збігців, щоби облекшити положення і приспішити їх поворот домів. Крім того, пребагато справ чекало на рішення до його приїзду. Митрополит в Берестю дуже роз’явив поляків, і вони розпочали протиакцію. Цісар звернувся знову до митрополита, щоб вплинув успокоюче. Правительство обіцяло утворення українського Університету у Львові, і в 1918 році ішли в тому напрямі великі приготування, але розвал Австрії приніс українсько-польську війну. Українці зайняли Львів. Намісник передав владу віце-президентові Намісництва Володимиру Дудикевичеві. Одначе небаром поляки змобілізувались і зайняли Львів. Українці стали його облягати. Це тривало кілька місяців. Поляки дістали з Заходу підмогу і зайняли Західну Галичину. Уряд Петрушевича в Станиславові переїхав до Відня. Маршалок Пілсудський розпочав похід на Київ і звернувся до митрополита, щоб українці помогли. Але митрополит відмовив. Створені умовини в краю у Львові і за кордоном спонукали митрополита до виїзду до Відня і Риму. Правительство Петрушевича прохало його приложити всіх заходів у французького Президента Міністрів ..., що властиво рішав справу Західної України. Тоді митрополит звернувся до французького посла при Ватикані, щоби він якраз, їдучи з Риму до Парижа, представив ще раз і попер українську справу, це є осягнув згоду Франції на незалежність. Посол вернув з Парижа з прикрою відомістю, а саме, що Франція, яку опанувала зовсім своїм впливом польська аристократія, годиться тільки на автономію під протекторатом Польщі. Справа була програна. Митрополит був іменований візитатором Бразилії. Він виїхав сам туди і був в Північній Америці, щоби зробити збірку для сиріт і пробувати американських впливів на Париж. Поляки були розлючені на митрополита і грозили, що його уб’ють. Незважаючи на такий атак, він виїхав з поворотом до Львова, але на кордоні поляки відчепили вагон, в якому їхав недужий митрополит, і відправили його до Познаня, де він пролежав якийсь час в шпиталі. Тим часом заїлість проходила, і він вернув до Львова; для певності, висів в Перемишлі і автом приїхав до дому. Варшава старалася з’єднати собі його, а через нього – і українців, що зайняли протипольське становище. Митрополит Андрей держався оподалік. Видав одначе послання і завізав всіх до праці на своїх становищах. Коли митрополит брав участь в зїзді польського єпископату і в тій справі приїхав до Варшави, то правительство заофірувало йому авто, але він не прийняв чемності і услуг. Відносини весь час були напружені, хоч після конкордату дещо злагідніли.

В 1930 роках, в часі ославленої польської пацифікації українського населення, митрополит Андрей, хоч недужий, поїхав до Варшави і там запротестував проти звірських знущань і побоїв українського невинного і безборонного населення. Водночас вислані папі Пієві XI фотографії громленого населення дали змогу показати польському послові при Ватикані *corpora delicti* і завізвати його, щоби польське правительство заперестало свої подвиги. І справді, наступила негайно зміна курсу.

Щороку митрополит бував в Римі в папів Льва XIII, Пія X, Бенедикта XV і Пія XI. При їх помочі він міг корисно полагодити не одну справу. Прийшла Друга світова війна з її важкими облогами і переходами. Митрополит не міг вже ходити і їздив лише візком. До папи Пія XII виправив делегацію з гомілією після його інтронізації. Останнім його твором було письмо до Сталіна 1944 року.

VII Архимандрит Климентій.

1. Часи до вступлення до Студитів.

Говорячи про митрополита Андрея, не можна не згадати про його брата Казимира, і то дещо докладніше. Бо він був незвичайно відданий своєму братові – і співробітником, і правою рукою майже в усіх ділах. Доповняв він митрополита в практичному переведенню великих плянів. Водночас був він гальмою у відважних і не раз ризикованих потяганнях і підприємствах та лив холодну воду, як говорив сам о. Климентій, на розжарений запал вулканічної вдачі свого брата. Притому він його дуже любив і шанував. Казимир був п'ятим з черги сином і, мабуть, чи не чотири роки молодшим від Романа-Андрея. Його дитячі і хлоп'ячі літа проминали разом з іншими братами в домі батьків в Прилбичах. Опісля гімназію кінчив в Кракові і мав замилювання до історії, філософії і філології. Подібно, як брат, був він глибоко віруючим. Мати залюбки називала його, коли ще був малим, "гарний пакуночок". На право записався рівнож в Кракові і закінчив його докторатом. Вагався, щодо дальшої праці. Батько дав йому у віні село Дев'ятники, недалеко Львова. З цієї округи, здається, був він вибраний послом до парламенту у Відні і належав до партії консерватистів. Був зразковим господарем і визнавався знаменито на лісовій господарці. Покійний о. мітрат Войнаровський цинив його незвичайно високо і числився з його радами. Якось так зтягнулось, що він не женився і велику частину енергії посвячував митрополитові, вглядаючи в його пляни і співчуваючи йому задля браку відданих співробітників. Із всіх братів він мав найбільше зрозуміння для праці свого найстаршого брата. Як посол, і то активний, визначався в австрійській політиці і інформував брата про хід всіх важніших загальних справ. Десь в 1912/3 роках він рішався остаточно вступити до студитів і стати безпосереднім

співробітником брата, бо бачив, що цей прегарний і многоважний плян, задля браку відповідних людей, може сповзти на нічому.

2. Новіціят відбув він, по вказівці М^і итрополита^і, в Бойроні в Баварії, в бенедектинів, що належали до відновленої вітки, яка плекала богослуження, церковний спів і церковне мистецтво та монашого духа в патріархальному виді, як це було в первісних монастирях св. Василія Вел^і икого^і і св. Бенедикта. Бойронські Бенедектини мали архаїчний полет в чернечому житті, а о. Дезидерій нав'язав своє мистецтво до єгипетського, ще старшого, ніж візантійське. Гр^і аф^і Казимир був там зразковим новиком, імпував всім своєю покорою і безпристрасністю. А було там багато монахів з графських і аристократичних німецьких родів. Тому що Галичина була окупована царськими військами, студити, що опинилися на незайнятій австрійській території, одержали від Крижевецького єпископа в Хорватії, між іншим, святої і праведної людини і щирого українця, монастир в Камениці, до котрого був причислений і Казимир. Він зложив перші обіти і прийняв ім'я папи св. Климентія, що умер в Херсонесі серед наших предків скифів. Після того він вступив на богословські студії Інсбруцького університету і жив в конквікті Дух^і овної^і Сем^і інарії^і, котрий провадили оо. Ісусовці. Конквікт належав до найкращих духовних заведень в Європі і мав інтернаціональний характер, і число досягало 250 питомців, між ними – завжди біля 80 американців із Спол^і учених^і Держав. По другому році студій він був посвячений єп^і ископом^і Діонізієм Няраді в Зиреті-Крижівцях на основі спеціального письмового зарядження м^і итрополита^і з Курська. В Інсбруці дуже співчував, глибоко переживав тюрму брата. Раз їздив до Відня і возив меморіал до Міністерства в справах українців, покривджених в Австрії. Також зайнявся він спровадженням мощів св. Йосафата з Білої на Білорусі до Відня і фінансував зв'язані з тим видатки. В 1917 році покінчив студії з добрим успіхом і зложив завершуючий іспит. Незважаючи на сорокові літа від віку, був зразковим питомцем і виконував усі приписи і правила, так що тішився великою пошаною в настоятелів і усіх конвікторів-товаришів, як сказано, задля свого зразкового поведення, і полишив по собі найкращі спомини у всіх. Його умові спосібності були мало що менші від м^і итрополитових^і, а під волевым оглядом в аскезі і строгості життя він навіть дорівнював братові, а в практичності перевищав.

1. Поворот до Львова. Внаслідок німецько-австрійської офензиви, в 1915 р[оці], здається, і пізнішої революції, митрополит вертав через Швецію, Німеччину і Швайцарію, щоби не вступати на австрійську територію і звідтам попрямувати до Риму. Одначе французька і італійська преса підняла великий крик, що він з якимись тайними плянами їде до Риму до папи, так що м^і итрополит^і мусів вдоволитись письменним звітом і вертати через Відень до Львова. Саме тоді скінчив богословські студії і їздив о. Климентій до Швайцарії до брата. Він був йому там незвичайно помічний. Можна собі представити радість і втіху при стрічі обидвох братів, що, здавалось, на віки були розлучені і розбиті в дребезги в своїх великих задумах і плянах. В повороті м^і итрополит^і вступив до Інсбрука і був всюди витаний оваційно. Дальше поїхав до Відня, Гмінду і інших місцевостей. О. Климентій повернув до Велеграду, і в

реколекційному домі оо. Ісусовців відбув місячні духовні вправи, після них зложив вічні обіти або, «як» в студійському уставі, одержав велику схиму. У Львові був настоятелем студитів у монастирі при вул. Скарги, а пізніше ігуменом. Митрополит був архимандритом. Фактично монастирі студитів провадив о. Климентій, а головні напрямні виходили все-таки від митрополита-архимандрита. Число монахів дуже збільшилось і духовне життя в них піднеслось. Розпочалася дуже ревно праця в шкільному, господарському, ремісничому і мистецькому напрямі. Вибухла польсько-українська війна 1918-1920, і обидва брати пережили усі її страхіття. Коли митрополит Андрей виїхав був до Риму, то опісля о. Климентій привіз з Відня до Риму акт Пія X про юрисдикцію над Росією. Цей акт мав свою історію. Царська поліція забрала його з актами в часі революції і передала Бібліотеці Академії наук в Петербурзі. За Президента Міністрів Керенського митрополит переглядав свій архів, забрав, між іншим, акт Пія X з собою до Львова. Папа Пій X написав на прохання митрополита власноручно «Libentes concedimus», не даючи навіть свого підпису. Митрополит Андрей легалізував цей акт, потверджений і з підписами двох кардиналів – Мерсіє і Бреславського. Мабуть, настав в Римі папа Бенедикт XV, і всі були занепокоєні зарядженнями митрополита в Росії і правом святити єпископів. Треба було показати акт, бо інакше ніхто не хотів би повірити, і то в так уважній справі, яка оставала стислою тайною. Однак довірений жид о. мітра Войнаровського перевіз його через кордон до Відня, а звідтам – вже о. Климентій – до Риму. Бо поляки були дуже зацікавлені справою, і якщо би документ попав був в чий-небудь небажані руки, справа могла би взяти для митрополита може навіть і дуже прикрий оборот. Вороги могли би представити його, як властлюбивого і узурпатора. І спроби в тому напрямі були вже роблені в Секретаріаті Стану. Слава Богу, митрополит міг предложити папі оригінал, і папа був дуже вдоволений, відкинувши всякі підшепти і підозріння. За польської влади о. Климентій продав Скнулів під державний аеродром, одержав великі гроші, яких ніхто не був би заплатив за студитські скнулівські поля. Набуті гроші він зужив на вивінування всіх студитських монастирів. Монастир в Камениці в Боснії він зліквідував задля віддалі і недогідності. На Петра Скарги відчинено мистецьку школу візантійського напрямку під проводом професора Михайла Осінчука, щоби вивченими іконописцями студити могли виперти з продажі олеодруки. В тому самому домі відчинили студити домашні богословські студії, упорядкували бібліотеку і архів і стали вибиватись в церковному житті на видне місце. На Кайзервальді в монастирі розвели господарку і зайнялись душпастирством. О. Климентій купив дерев'яну церкву в Карпатах в Бойківському стилі, і митрополит посвятив її, як Церкву Божої Премудрості.

Разом з митрополитом вони випрацювали Устав Студитів і предложили його в Римі до затвердження в 1944 році. Після смерті митрополита Андрея о. Климентій-ігумен був іменований архимандритом, і інші монастирі мусіли вибрати собі ігуменів і підтягнути свій стаж і свою самостійність і духову та матеріальну вистарчальність. Тоді студити мали матерній дім: 1) в Уневі, що числив звиж 100 монахів з різними школами і ремеслами рідкого значіння для дооколишнього населення. При тому, вони вели велику господарку, щоби виживити таке поважне число монахів. 2) Другий найстарший дім – то при вул. Петра Скарги у Львові: там були богословські і мистецькі школи, бібліотека і

архів. 3) Третій, на Кайзервальді, – з дерев'яною церквою і рідкими орієнтальними килимами. 4) Четвертий був в Зарваниці, що провадив душпастирство в відпустовому місці, славному з чудів Матері Божої. Рівнож він вів і лісову господарку. 5) П'ятий був в Підлютому – провадив душпастирство між лісовими робітниками і пастухами отар і стад в їх колибах. Вони, оо. Студити, носили з собою вівтар і правили по неділях і святах Богослуження. 6) Шостий монастир був в Дорі. Це була фундація праведників: Кокурудзя і его жени. Студити, що зберігали чистий київський обряд без якого небудь златинщення, мусіли там згодитись на так званий станиславівський обряд. 7) Сьомий був на Волині в Пітезині. Там вів монастир душпастирську працю і ремеслами помагав тамошньому населенню. Як вже була мова, то за архимандрита Климентія монастирі, котрі мали достаточне, приписане уставом число схимників, вибрали собі ігуменів, а то є: 1) в Уневі, 2) на Петра Скарги, 3) на Кайзервальді і, мабуть, в Підлютому і Зарваниці. Всі ігумени творили раду архимандрита. О. архимандрит мав велику набожність до Пресвятої Євхаристії, провадив дуже строге чернече життя, виповняв всі роботи вложені на монаха, давав багато реколекцій, духовних вправ в монастирях, духовних семінаріях, для світських людей і передусім для монахинь-студиток, василіянок і інших. Для монахів в монастирях був дуже виrozumілий і лагідний. Полишав монахам багато свободи. Усе чернече життя студитів носило на собі характер невимушеності і свободи від зовнішньої муштри. Духовне життя братів було пронизане любов'ю, покорою і служністю. Митрополит з о. Климентієм створили рівночасно з мужеським монастирем студитів і жіночий. Студитки мали дома в Якторові і у Львові на Личакові і ще десь там. Студити внесли свого духа старовинного українського і в наше церковне життя і зберігали старовинний обряд без його латинських додатків. В 1947/8 р[оках] о. архимандрит Климентій був арештований і умер в таборі, здається, біля Володимира-над-Клязьмою. Того-то, ще за тюрми митрополита Андрея, він дуже боявся, бо там мали були запроторити брата, а з тої тюрми, загально говорили, вже ніхто не вертав. Не судилося йому вернутися звідтам. Там і зложив свої святі, струджені кості в обороні Католлицької Церкви. Він завжди стояв незамітно за плечима митрополита Андрея і мав майже у всіх справах перший голос. Але про це рідко хто знав. Обидва брати, з Божого Провидіння, носили імена перших проповідників католицької віри на Україні: апостола Андрея і папи Климентія. За неї віддали вони і своє праведне св. життя. Розпочався канонізаційний процес митрополита Андрея. Але разом з ним повинні бути проголошені і його найближчі співробітники: великоруські екзархи о. Леонід Фьодоров і о. архимандрит Климентій, що праведністю і святістю життя стоять гідно побіч свого учителя і духовного вітця.

VIII. Загальна характеристика

1) Давати характеристику такої великої геніальної особистості з її всебічною діяльністю надзвичайно важко. Все-таки треба підкреслити і видвинути деякі черти і моменти, що могли впадати в око кожному, хто мав щастя в житті стрінутися з ним.

2) Найперше був він глибоко віруючою людиною, котрого віра спиралася на розумові докази і волеві постанови, і вона була двигуном і нормою всіх його думок і чинів. Не любив солодкої побожності, що легко допускала переступлення Божих і церковних заповідей. Він був відданим сином Католицької Церкви, для якої посвятив усе своє життя і готов був кожної хвилини віддати його задля неї. До самої смерті думав про мучеництво, про нього молився від своєї молодості і свою смерть на ложі назвав марною. Мав великого духа молитви, робив годинні розважання перед Найсвятішими Тайнами і довгі благодарення, в часі яких обдумував свої постанови і рішення. Передусім, пройнятий був живою вірою в Євхаристійну присутність і до Хрїстї а звертався безпосередньо, з величезним, безмежним довірям. Раз так молився він: “Хрїстї е, приходжу до Тебе, не як до Бога, але вже як до звичайної людини, надхни, порадь і поможи в цих переважних справах і рішеннях.” Він шукав немов в зближеній людскості Спасителя більшого зрозуміння і ...

3) Сам був він в поведенні дуже природний, і кожний – малий і великий, вбогий і багатий, звичайний і визначний, – мали до нього безпосередньо доступ, і завжди кожного вислухував ввічливо і співчуваючо. Руководився при тому посланням св. Якова, яке дуже любив і радо перечитував. А апостол радить не робити різниці між вбогим і багатим в прийнятті.

4) В помислах був дуже оригінальний і з ... ніколи не виходив, і то – в кожній умовині. Мав велику набожність до Премудрості Божої і написав про неї цілу книгу та присвятив їй церкву студитів на Кайзервальді. В новіших часах в нас не звертав на це ніхто уваги, але в давнині, за Ярослава Мудрого, вона була в великому і належному почитанні. Навіть проведення останнього Собору було дуже оригінальне. Не хочу з постанов двох-трьох Соборів, складати четвертий. Завжди щось нового оригінального видумав.

5) Мав велику легкість в писанні і проповіданні. Конференції і проповіді говорив без довшого приготування, часом навіть exrompt. Був пориваючим проповідником, а навіть нашим найбільшим в останні часи.

6) Читав незвичайно багато і мав феноменальну пам'ять. Коли прийти було до нього, завжди був чимсь зайнятий. Ніколи не дармував, навіть в часі недуги брав книжку до рук. Єпїскоп Derbigni (Дербіньї), сам незвичайно талановитий і працьовитий, назвав раз митрополита est un grand travailleur – це великий робітник.

7) Завжди мав велику притомність духа, і з найважливіших ситуацій вмів знайти добрий і найможливіший вихід і найкращу розв'язку.

8) Завжди мав незвичайно влучні блискучі відповіді, а не шукав слів, щоб відбитися. Раз, коли ми були в нього, сказав заклопотаний: “Мав я важну книжку і десь забув”. На те я завважив: “Експрес-целенція не люблять звичайно забувати книжок”, – натякаючи на його пристрасне бібліофільство. “Так”, – була скоро відповідь. “Я – своїх, а ви – і чужих”. Раз, коли служачий поставив книжку з наголовком вспід, він поправив: “Ти думаєш, що Тобі було би легко, якщо Тебе би поставив стрімголов”.

9) Він обняв і розбудував у своїй праці буквально все церковне і народне життя в усіх його ділянках і мав величезні успіхи. Завдяки ґеніальним способностям кидав щедро свіжі думки, але входити в подробиці, переводити деталі в життя – це вже мучило його.

10) Що українська справа вийшла на світову арену з свого галицького заґумінку – це одна з головних його заслуг.

11) Він глядів в даль, в майбутнє Церкви і України, як ніхто інший у нас. Раз мав навіть сам сказати: “Я хочу дивитися на 500 літ наперед”. Деякі події передбачував дуже точно, а передусім – воєнні страхіття. Коли 1914 року ми вертали з Інсбрука на вакації, треба було бути, очевидно, в покійного, щоб здати звіт про проведений рік. Казали, що він чогось нездужав, і виглядав блідий на лиці, коли вийшов на уділювання авдієнції. Вислухавши, він тільки спитав, чи є така зв'язана Klerikalverband – посвідка приналежності до зв'язку з клиром архиепархії, а якщо нема, щоби піти до консисторської канцелярії і прохати про її видачу. Інакше могли б були завербувати до війська. Розповідали, що митрополит був у Відні у цісаря, і, мабуть, мусіла там бути мова про війну. Ніхто, однак, з громадянства і не предвиджував, і не побоявся її грози. Якщо би митрополит Андрей не був став духовним митрополитом, то говорили, що він, певно, був би прем'єром міністрів або, як висловився один наш професор історії, бодай міністром закордонних справ, і то в кожній світовій державі.

12) Дивне-диво, мимо великої життєвої вмілості, великанського досвіду, мав величезні неприємності і труднощі від чужих, передусім поляків, що уважали його своїм відступником, а ще більше – від своїх політиків, духовних світських і ченців, що посилали

наклепи на різні сторони, а то й негідно клеветали на нього. Доходило навіть до того, що з Риму присилано два рази візитаторів, щоб перевірити закиди. Слава Богу, він виходив з них з честю і підвищенням – на ганьбу своїх ворогів.

13) Усю його церковну і світську діяльність характеризує велика самовідречена любов до Сходу і безчисленні знайомства і зв'язки з різними впливовими людьми буквально усього світу.

14) Часто в житті приготувався він на смерть, бо був у великих небезпеках життя із-зовні і із внутрішнього, від смертних недуг. З св. Павлом міг він повторити слова: “Хвалюся Божою Силою в моїй немочі”.

Нехай ці рядки будуть живою китицею квітів на могилу великих Покійників і причиняться бодай дрібку до прискіпшення їх заслуженого прославлення на вітварях церков.

В своєму особистому житті митрополит Андрей був незвичайно скромний. Видатки на свої потреби обмежував до крайності і числився з кожним сотиком, і то так в одежі, як і в їді. В переїздах користувався трамваями, щоби не видавати багато на машини. Особливо, коли він збирав гроші на сироти! Боже, борони порушити їх сотик. Подібно і брат, архимандрит Климентій, вдоволявся тим, що приписував устав, а відома річ, що студити жили дуже вбого, обмежувалися до конечности і придержували строгі пости.

Як співчував митрополит Андрей з всіми, що були недужі і в потребі, слідує із одного випадкового вислову. Це було ще за Польщі. Багато зверталось до нього за порадою духовною та матеріальною поміччю. Величезна пошта приходила щодня, і її полагодити вже вистачало на день праці. Всім хотів допомогти, а тут – годі. Вичерпаний і обезсилений закликав: “Голови вже не стає і руки опадають з умучення – просвітку не видно, а потребуєчих і недужих не меншає!”

І так закінчив Покійний 1 листопада після полудня 1944 року своє святе, праведне і повне трудів життя. Господь не щадив не тільки важких і великих хрестів, які доніс він бодро до побідного кінця, але і щедрих ласк для звершення могучих подвигів на Божу славу і рідких на століття успіхів, які вже тут були для нього потіхою і розрадою в туземній 80-літній мандрівці. А певно прийняв він від Христа і нетлінний вінець

небесної вічної слави, про який мріяв і молився усе своє страдальне життя і для осягнення якого посвятив був себе взарані всеціло. Його могутній, вдумчивий, містичний, але і сильно активний і неспокійний дух, що рвався до Всевишнього день і ніч, найшов остаточно в Ньому свій вічний спокій.

1958 р., Маклаково, Красноярський край. – Життєпис Митрополита Андрея Шептицького, присв. 15 річниця його смерті.

Архів монастиря сестер Милосердя св. Вінкентія. Львів Спр. □ 8

Рукопис, оригінал

{jcomments on}□